



אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון ל"ג
תשע"א

תמונה 347

תפילת רבי יהודה הנשיא

תוכנה של תפילת רבי

התפילה המכונה תפילתו של רבי נאמרה על ידו לאחר שסיים את תפילתו הסדירה. תפילה זו מופיעה בשני מקורות בתלמוד הבבלי: במסכת ברכות טז ע"ב ובמסכת שבת לע"ב. רבי בבתר צלותיה אמר הכי: יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו שתצילנו מעזי פנים ומעזות פנים, מאדם רע ומפגע רע, מיצר רע, מחבר רע, משכן רע, ומשטן המשחית, ומדין קשה ומבעל דין קשה, בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית (בבלי, ברכות טז ע"ב). כאמור, קיימת מקבילה במסכת שבת, ושם הנוסח קצר יותר.

הבדלים בין נוסחים

בסידורים של היום בנוסח אשכנז (על פי רינת ישראל) קיימות תוספות, שאותן נציין במודגש, שאינן קיימות במקור התלמודי:

נוסח אשכנז

יהי רצון מלפניך ה' **אלהי ואלוהי אבותי, שתצילני היום ובכל יום** מעזי פנים, ומעזות פנים, מאדם רע ומיצר רע, מחבר רע, ומשכן רע, ומפגע רע, **מעין הרע, מלשון הרע, ממלשינות, מעדות שקר, משנאת הבריות, מעלילה, ממיתה משונה, מחליים רעים, ממקרים רעים ומשטן המשחית, מדין קשה, ומבעל דין קשה**, בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית, **ומדינה של גהינום**.

נוסח עדות המזרח

הנוסח המופיע בסידור רינת ישראל על פי עדות המזרח קרוב יותר לנוסח התלמודי, ויש בו שינויים קטנים בלבד (מודגשים). גם בו מופיע הנוסח האישי: **"אלוהי ואלוהי אבותי, שתצילני היום ובכל יום [...]** ומוסיף: **מעין הרע, מלשון הרע, ומבעל דין קשה**, בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית."

תפילה זו על פי נוסחיה ודקדוקיה היא תפילה אישית הפונה לקב"ה בלשון יחיד (אלהי ואבותי, תצילני) כיאה לתפילה מעין זו.

התפילה היא בקשה מאת ה' להציל את האדם הפרטי מצרות שונות שאליהן עלול הוא להיחשף במהלך היום. התפילה נאמרת מאז ימי הגאונים בכל יום בברכות השחר.

בדיון אחר ראוי לבחון את ההבדלים בין הנוסחים השונים שהתגבשו בקהילות השונות ולראות את מקורם ואת הסיבות לשינויים שביניהם.

ד"ר יוסי שפניר

מרכז ההתמחות ללימודי ארץ ישראל

מקורות להרחבה ומקורות הרשימה

- א' א' אופנהיימר, **רבי יהודה הנשיא**, מרכז זלמן שזר, ירושלים תשס"ז.
- ב' ע' שטיינזלץ, **הסידור והתפילה**, ידיעות אחרונות, תל אביב תשנ"ד.
- ג' ח' מאק, **מבוא לתפילות ישראל**, אוניברסיטה משודרת, משרד הביטחון והוצאה לאור, תל אביב תשס"ב.

מבוא

עיקר התפילה, נוסחיה ומסגרותיה התגבשו בימי אנשי כנסת הגדולה ותלמידיהם בימי הבית השני ובתקופת המשנה. המסגרת לא הייתה מגובשת לחלוטין ולא היה נוסח קבוע, אבל עיקרי דברים גובשו. גם סדר הברכות היה עדיין רופף והחלו להיווצר מנהגים על פי אזורים גאוגרפיים שונים והשקפות שהתגבשו. ימי מושב הסנהדרין ביבנה היו התקופה שבה התגבשו הדברים כחלק מהפעילות המבורכת של חכמים לקביעת מסגרת דתית חלופית למסגרת שהייתה קיימת בימי הבית, וכך נוספו לתפילה בתקופה זו פסקאות המדברות על החורבן, על השאיפה ועל הרצון לראות גאולה ותקומה מחודשת של העם בארץ.

לגבי תפילת רבי יהודה הנשיא שעיון זה עוסק בו, אין מידע רב על התפילה עצמה וזמן חיבורה, אך אין ספק שאנו עוסקים בתקופה שבה מתגבשים דפוסי התפילה שנוכרו.

רבי ופעלו

קצרה היריעה מלסקור את דמותו רבת הפעלים ומפעליו המגוונים של רבי. לצורך דיונו בתפילתו נציין את המסגרת הכללית שבה פעל כרקע להבנת תפילתו.

ימי כהונתו של רבי יהודה הנשיא בזמן שעמד בראש מוסדות ההנהגה היהודיים של עם ישראל היה בסוף המאה השנייה ובראשית המאה השלישית (175–220). תקופה זו המכונה ימי המשנה היא מהתקופות הפוריות ביותר בהיבט הספרותי-הלכתי של העם בארץ ישראל והמשכה ראשית ימי התלמוד.

ימי רבי התאפיינו בקשרים טובים עם העולם הרומי, המצב הכלכלי היה טוב יחסית ובימינו התגבשו חיי החברה ומוסדות ההנהגה שהשפיעו על התגבשות המסגרת הרוחני של העם.

ימי רבי יהודה הנשיא ופעלו היו ימי התפתחות רוחניים משמעותיים ביותר שבשיאם עומדת התגבשות המשנה וחתירתה על ידי רבי. אישיותו של רבי וקשריו המגוונים בעולם הרוחני וההנהגה המדינית הביאו אותו לכך שיכול היה להשיג הישגים חשובים בתחומי העם היהודי בארץ.

פועלו המגוון הביא אותו לגיבוש החברה היהודית שקיבלה את המסגרת שאותה עיצב, הן בקרב השכבות הגבוהות העירוניות הן בקרב הציבור החקלאי הן בקרב אוכלוסיות שהקשר בינו ובין היהדות היה רופף. מערכת היחסים עם כל שכבות העם מחד גיסא, ומעמדו הדתי ופוליטי מאידך גיסא הציבו אותו כדמות מכוננת וחשובה בתקופת התגבשות עולם התפילה.

מיקום תפילתו של רבי בברכות השחר

תפילתו של רבי ממוקמת בברכות השחר. ברכות השחר כוללות חמש עשרה ברכות הנאמרות ברצף ויש להן פתיח אחיד: "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר..." אך תוכן שונה, והן קשורות לסדר התארגנותו של האדם בבוקר. ברכות השחר, כשמן, נאמרות בשחר עם שמיעת קול התרנגול.

בסוף ברכות השחר ממוקמת תפילתו של רבי המשויכת לתפילות פרטיות שחכמים תיקנו.

שבת – לא רק בסוף שבוע!

היחיד מתנער מחיי החול לפרקים קרובים, בכל שבת. "באה שבת באה מנוחה", מתחלת הנפש להשתחרר מכבליה הקשים ומבקשת היא לה אז נתיבות עליונות, חפצים רוחניים, כפי טבע מקורה. יום קדוש, אשר בו תתגלה נטיית האומה ביחידה- אות היא לאומה, שיש בסגולת נשמתה צורך ויכולת להתענג על ה', ונעם אלוקי, המתכנס לנקודה רוחנית של נשמה יתרה, שרוי בליבו של כל יחיד מבניה. **את אותה הפעולה, שהשבת פועלת על כל יחיד, פועלת היא השמיטה על האומה בכללה.**

פרטי הלכות השמיטה נועדו ליצירת תנאים בסיסיים המאפשרים את מימוש רוח הקדושה המאפיינת את כלל ישראל. שמיטת החובות הכספיים נועדה ליצור אווירה רגועה ושוויון כלכלי. שביטה מעבודת האדמה נועדה להחזיר את השקט הנפשי מטרדות הפרנסה, את האמונה ואת לימוד התורה לחיי האדם. מצוות השמיטה והיובל מחזירות את האדם לרצונו הפנימי החיובי, לעצמיותו ולמעלה הרוחנית הגבוהה המתאימה לשורש נשמתו.

שנת השמיטה נועדה לתיקונו הרוחני ולהשלמתו של כלל ישראל שבאותו דור. שנת היובל נועדה לתקן גם עיוותים וקלקולים שנעשו בדורות הקודמים, ובכך היובל פותח דף חדש ברצף הדורות היהודי.

היום, כשאין לנו שמיטה ויובל מן התורה, עלינו לעמוד רבות כדי שעמנו יחזור למצבו האידיאלי והמתוקן. רצוי להוסיף גם את יום העצמאות כיום של חשבון נפש.

בעז"ה נזכה להתגשמות דברי הנביא יחזקאל (לו, כד-כח):

ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם. וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם. ונתתי לכם לב חדש ורוח חדש אתן בקרבכם והסרת את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר. ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם. וישבתם בארץ אשר נתתי לאבותיכם והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלקים.

יונתאל טייירי

סטודנטית בהתמחויות ללימוד ארץ ישראל ולתנ"ך

בפתיחתו לדף קשר (מספר 601) של ישיבת הר עציון לתלמידי הישיבה כתב הרב אהרון ליכטנשטיין:

השבוע חגגנו את יום ההולדת ה-49 למדינת ישראל. יום הולדת נתפס בתודעתנו כחגיגה לילדים. והנה מדינתנו בת 63 שנה ואנו עדין חוגגים. הרמת הכיסא הפכה אמנם להרמת כוסית, אך השמחה נשארה במקומה, אותה הגברת בשינוי אדרת.

אך יום הולדת אינו רק חגיגה. ביום זה עושה אדם חשבון נפש לעצמו, שכל שנה שעוברת מקרבת את קיצו ואת יום הדין. בנוגע לאומה המצב שונה. אין מיתה בציבור אומרים חז"ל, כנסת ישראל איננה עניין זמני, ואף על פי כן המימד של חשבון הנפש קיים.

פרשתנו פותחת בדיני שמיטה ויובל. השמיטה והיובל הם חשבון הנפש של האומה. השמיטה בפרט והיובל בפן הכללי-לאומי. הקשר שביניהם הדוק. היובל מורכב משבע שמיטות, כמו שכותב הראי"ה קוק בהקדמה לספרו "שבת הארץ":

השמיטה והיובל בזמנים, מתייחסים זה לזה, כמו החמה והלבנה בעולם וכמו ישראל והאדם בנפשות, יחס הפרט והכלל, שהם, במובנם העצמי היותר חי והיותר רוחני, צריכים זה לזה: פרט הצריך לכלל וכלל הצריך לפרט.

ייחודו של עם ישראל הוא בנתינת משמעות ערכית-רוחנית-אלוקית לכל מסגרות חייו ובשאיפתו לדבקות בה'.

סגולתה של כנסת ישראל היא, שהיא מסתכלת על ההווה כולה באספקלריא המאירה של קודש. בכל עז חייה היא מכרת, שהחיים שווים הם את ערכם רק באותה מידה שהם אלוקיים, וחיים שאינם אלוקיים אינם שווים לה מאומה.

המשמעות האלוקית של החיים קשורה בעיקר לחיי כלל העם. כל יחיד מישראל יכול למצוא ערך ומשמעות לחייו הפרטיים רק מתוך התקשרותו לכלל האומה, אך המהות הרוחנית האלוקית שבעם ישראל אינה מתגלה בפועל בחיי החולין. לכן יש צורך בהפסקות ובהתנתקות מחיי החולין הרגילים. על ידי השמיטה והיובל המהות האלוקית יכולה להתממש ולבטא את עצמתה. כמו במישור הפרטי כך גם במישור הלאומי:

הנני שלחני

רועי רוטנברג

תרצ"ה-תשט"ז (1935-1956)

בועז פולצ'ק

"אתמול עם בוקר נרצח רועי [...] לא מהערבים אשר בעזה, כי אם מעצמנו נבקש את דמו של רועי. הנשכח מאיתנו כי קבוצת נערים זו, היושבת בנחל עוז, נושאת על כתפיה את שערי עזה הכבדים, שערים אשר מעברם מצטופפים מאות אלפי עיניים וידיים המתפללות לחולשתנו כי תבוא, כדי שיוכלו לקרענו לגזרים, השכחנו זאת? הן אנו יודעים, כי על מנת שתגווע התקווה להשמידנו חייבים אנו להיות, בוקר וערב, מזוינים וערוכים. דור התנחלות אנו, ובלי כובע הפלדה ולוע התותח לא נוכל לטעת עץ ולבנות בית. אל נסב את עינינו פן תחלש ידנו. זו גזרת דורנו. זו ברירת חיינו – להיות נכונים וחמושים חזקים ונוקשים."

לא, אין זו כותרת מעיתון יום האתמול, אלו הם קטעים מנאום ההספד של משה דיין על קברו של רועי רוטנברג, בימים שבהם הביטוי "דור התנחלות" היווה תואר מעורר כבוד.

רועי רוטנברג נולד בשנת 1935 בתל-אביב שבה למד עד לגיוסו לצה"ל בשנת 1952 במסגרת הנח"ל (נוער חלוצי לוחם). רועי עבר קורס קצינים והקים עם חבריו את היאחזות הנח"ל הראשונה "נחלאים א' – מול עזה", שתיקרא מאוחר יותר נחל-עוז. הוא מונה להיות המפקד האזורי (מא"ז) של נחל-עוז. בתפקידו זה חתר כל העת לקיים את שגרת הפעילות החקלאית ביחד עם הגנה על המשק ושמירה על הריבונות הישראלית עד לקו הגבול ממש. נחל עוז סבלה ממיקושים בשדותיה, מיירי ומהפגזות. בכל אלה ניצבה בראש דמותו הבוגרת, השלווה והאחראית של מפקד האזור בן העשרים. בל"ג בעומר תשט"ז (29.4.1956) הגיעה הודעת תצפית כי ערבים קוצרים בשדה ליד הגבול. רועי חשב את סוסתו ויצא למקום. במילוי תפקידו זה נפל על משמרתו מיריות הערבים. ביום נופלו הוענקה לו דרגת סגן. הוא הובא למנוחת עולמים בבית הקברות בקיבוץ נחל-עוז. כאמור, רועי נרצח על ידי מסתננים מעזה. רוצחיו התעללו בגופתו ורק בתיווך האו"ם הוחזרה הגופה לישראל. על קברו של רוטנברג נשא דיין את הנאום שהוזכר לעיל, וסיים במילים: "רועי רוטנברג, הנער הבלונדיני הצנום, אשר הלך מתל אביב לבנות ביתו בשערי עזה, להיות חומה לנו [...] הערגה לשלום חרישה את אוזניו, ולא שמע את קול הרצח האורב. כבדו שערי עזה מכתפיו ויכלו לוי".

לעיון נוסף:

- ענר זאב, **סיפורי קיבוצים : סיפורם של ארבעים קיבוצים**, רעננה, משרד הביטחון, ההוצאה לאור, 1998
- הספדו של דיין באתר מט"ח: <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=7702>